

Minulost

Chybná je ovšem také představa mnoha historiků (a také představa obecná), že posledním cílem rekonstrukce je vylíčení, jak to tenkrát ve skutečnosti bylo. To je jenom jedna z metod – a v podstatě velmi nesamostatná, samostatně dokonce nemožná metoda. To, co se kdysi stalo – a o čem máme dojem, že to skončilo, že se to už odehrálo –, se vždycky děje dál. V současnosti nemůžeme nikdy úplně rozpoznat, co se to vlastně okolo nás a s námi děje. Právě proto, že minulost není prostě to, co se kdysi stalo, ale to, co se z toho zachovalo až dodnes (a to jak v podobě materiálních zbytků, tak v archivních zprávách nebo už ve zpracování kronikářů a historiků atd.), je velmi důležité, jak příští doby, potomci, nové generace na to, co se stalo (a k čemu už nemají přímý přístup, leda jen oklikou přes ony relikty, které musí nějak pochopit a z nichž musí rekonstruovat tu minulost, která se má stát jejich vlastní minulostí), budou reagovat, jak na to naváží. Ale to jejich navázání nemá nikdy jediný – a dokonce málokdy i hlavní – cíl, totiž nahlédnout minulost, „jak byla“, ale něco s ní podniknout. To si dokonce ten, kdo takto na minulost navazuje, nemusí vždycky ani zřetelně uvědomovat. Thalés nebo Pythagoras – alespoň podle legendy – byli asi první, kdo přesně mysleli pojem trojúhelníka. Všichni další geometři, včetně Eukleida, mysleli vždycky též pojem, a též pojem myslíme dokonce dodnes, pokud zůstáváme v rámci eukleidovské geometrie. A přece o tom lidmi vymyšleném a nadále vždy stejně myšleném trojúhelníku víme dnes mnohem víc, než mohl vědět nejen Thalés, ale dokonce i Eukleidés, který geometrii poprvé završil v pozoruhodný vnitřně nerozporný systém. Můžeme tedy říci, že muselo přijít ještě mnoho geniálních geometrů, abychom lépe pochopili, co to tehdy Thalés s Pythagorou vlastně vymysleli, když nasoudili pojem trojúhelníka (a zároveň konstruovali trojúhelník jako ideální obrazec). V historickém pochopení minulosti je tomu dost podobně. Teprve vzdálenější potomci mohou přesněji a hlouběji porozumět tomu, co se to vlastně stalo v závažných okamžicích, které zažili jejich předkové. Právě k tomuto pozoruhodnému fenoménu poukazuje Nietzsche v jednom ze svých aforismů (v Radostné vědě), když říká, že každý velký člověk vládne velkou zpětně působící silou, protože kvůli němu musí být celé dějiny znovu postaveny na váhu, přičemž tisíc tajemství vylézá ze svých zámočků do jeho slunce. Nemáme ještě ani ponětí, co všechno se jednou stane historií: je zapotřebí ještě tolika zpětně působících sil!

Naše odpovědnost vůči minulosti spočívá tedy v něčem podstatně odlišném od pouhého konstatování či vylíčení, jak to všechno bylo. Vůči minulosti nikdy nejsme a nemůžeme být neutrálními pozorovateli, ale vždycky se stavíme do pozice jakýchsi dodatečných účastníků. Jen tak vůbec můžeme něčemu porozumět. Zároveň však si z minulosti vybíráme to, nač chceme navázat, i to, co chceme odmítnout a opustit. Všechny spory o to, jak to bylo, jsou vždycky vlastně spory o to, jak to s námi je dnes. Z minulosti je možno vyvolávat zlé duchy, ale také dobré duchy. Spravedliví budeme vůči minulosti jen tehdy, jsme-li schopni být spravedliví nyní, ve své přítomnosti. Proto je každý náš soud o minulosti vždycky zároveň soudem o nás samých.

(Praha, 970215-3.)